

STJEPAN ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918. Svezak I—II, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1992.*

Doajen hrvatskih povjesničara dr. Stjepan Antoljak sintetizirao je u dva netom objavljena sveska svoje enciklopedijsko poznavanje hrvatske historiografije i njezinih stvaralaca. Tisuću stranica teksta popraćeno je impozantnim brojem od 4005 bilježaka (sic!), a svaki svezak još i kazalom osobnih imena s ukupno oko 2500 autora i ostalih imena. Osim bibliografskih i arhivskih referenci bilješke su često obogaćene dodatnim tumačenjima o političkim prilikama, karakteru protagonista, daljnjim uputama u literaturu, citatima iz rasprava, korespondencija i sličnim. Ne samo kod nas nego su i u svijetu vrlo rijetka znanstvena djela koja sazrijevaju dulje od pola stoljeća. Na prikupljanju podataka o hrvatskoj historiografiji autor je počeo raditi još kao docent daleke 1941. godine.

Iako je dobro poznat znanstvenoj javnosti, za razumijevanje djela ipak je potrebno podsjetiti da je životni put vodio prof. dr. Stjepana Antoljaka kroz brojna kulturna žarišta Hrvatske, bivše Jugoslavije i Europe. U svim tim središtima marljivo je i samozatajno radio u arhivima, knjižnicama, muzejima, fakultetima, akademijama i sličnim ustanovama gdje je prikupljao podatke za svoja istraživanja.

»Hrvatska historiografija do 1918.« analizira razvitak hrvatske povijesne znanosti od 16. stoljeća do kraja prvoga svjetskog rata. Posebna poglavlja obrađuju doba ranog i razvijenog feudalizma, početak propadanja feudalizma, vrijeme krize feudalnog društva, svršetak 16. i prvu polovicu 17. stoljeća, doba apsolutizma i tako redom sve do svršetka prvoga svjetskog rata. Unutar svakog vremenskog razdoblja napravljena je i prostorna podjela na regije ili, kako ih autor naziva, »historiografske krugove«. Spomenimo primjerice zadarski, šibenski, dubrovački, kotorski, zagrebački, dalmatinsko-padovanski historiografski krug, sjevernu Hrvatsku, Istru i Slavoniju. Obradeni su i pojedini gradovi, naročito u Dalmaciji, a isto tako Bosna i Hercegovina. Nisu zaboravljeni ni pojedinci koji su izdvojeno djelovali u drugim mjestima. Neki su znanstvenici imali svoje suradnike i sljedbenike (npr. Lucius) i tako formirali vlastite »znanstveno-suradničke krugove«. Za svaki kulturni krug i razdoblje navedeni su svi autori čija se djelatnost mogla ustanoviti. Među njima je bilo kroničara, svećenika, redovnika, renesansnih polihistora, državnih i političkih djelatnika, sveučilišnih profesora, učitelja, pravnika i drugih. Neovisno o tome jesu li im djela objavljena ili nisu, za sve djelatnike na polju hrvatske povijesti navedeni

su osnovni bibliografski podaci, a za neobjavljene rukopise podaci o mjestu pohrane. Budući da je Antoljakova knjiga enciklopedijskog karaktera, ne bi bilo primjereno izdvajati posebna imena. Dovoljno je reći da su svi oni koji su u protekla četiri stoljeća nešto dali hrvatskoj historiografiji našli svoje mjesto u Antoljakovoj knjizi. Nisu zaboravljeni ni stranci koji su proučavali ili dotakli hrvatsku povijest. Utemeljitelju naše moderne kritičke historiografije dr. Franji Račkom posvećeno je najduže poglavlje od 60 stranica. Impresionira brojnost obuhvaćenih autora, kao i podjednako vrsno poznavanje različitih epoha.

Napisati znanstveno djelo nije samo znanje nego i umijeće, moglo bi se slobodno reći i umjetnost. Ono što odlikuje dr. Antoljaka kao povjesničara jest minucioznost izričaja i bogatstvo podataka kojima raspolaže, često drugim piscima nedovoljno poznatih. Fascinira sposobnost kritičke ocjene pojedinih djela i ličnosti u svega jednoj ili dvije do tri rečenice. Zbog toga ovo djelo treba čitati vrlo pažljivo; njegova se prava vrijednost ne može dokučiti prilikom prvog ili drugog čitanja.

Zbog tendencija osuvremenjivanja povijesti novim temama i metodologijama, a zatim zbog njezine specijalizacije po razdobljima, regijama i istraživanim temama, prijetila je opasnost da hrvatska historiografija ostane bez sinteze, a stotine njezinih zaslužnih stvaralaca proteklih stoljeća bez spomena. Generalne smjernice razvoja povijesnih istraživanja imaju danas malo sluha za retrospektivne poglede. Dobro je i to što je za gornju granicu uzeta godina 1918. koja jamči dovoljnu povijesnu distancu i objektivnost, tako da nema preplitanja s aktualnim zbivanjima. Da djelo »ne ostane torzo«, ipak je na kraju drugog sveska pod skromnim naslovom »Završna riječ« pridodan pregled hrvatske historiografije do naših dana na 41 stranici.

Opisati živote i djelatnost više od tisuću historiografskih djelatnika, od kojih su neki bili izuzetno značajni, a neki zastali već na prvim pokušajima, i vješto sve to povezati u čitku cjelinu može jedino pisac koji zna mnogo više od onoga što je izložio. Dr. Antoljak jednako je »kod kuće« i u dalmatinskom, mediteranskom kulturnom krugu kao i u sjevernohrvatskom, panonskom, srednjoeuropskom. Na isti ujednačen način obrađena su sva razdoblja od renesanse do prvoga svjetskog rata i najraznovrsnije prilike u kojima je pisana hrvatska povijest.

Antoljakov je stil klasičan u najboljem smislu: jezgrovit, ali jasan, pripovjedački, koncizan i bez suvišnih ponavljanja. Osjeća se pisac »stare škole«, koji ne opterećuje čitatelja vlastitim gledištima i tezama, nego ga kroz mnoštvo činjenica vodi k istini. Odaje pisca kroz čije je ruke prošla zamalo sva hrvatska historiografija objavljena u monografijama i periodici, te gotovo sva arhivska građa značajnijih hrvatskih arhiva i arhivskih odjela knjižnica i muzeja, ali i inozemnih u onom dijelu koji se odnosi na Hrvatsku. Nisu zaobiđeni ni rukopisi u samostanskim arhivima.

Ako je uopće dopušteno neko djelo nazvati neponovljivim, onda bi se to smjelo učiniti za Antoljakovu knjigu iz ovih razloga: 1. opsežnije djelo o istoj temi nema smisla ponovo pisati; 2. malo je vjerojatno da bi itko drugi našao strpljenja ili imao mogućnosti posvetiti tolike godine proučavanju toga pitanja; i 3. zasad se ne naziru kompetentni znalci koji bi mogli tako cjelovito zahvatiti problem. Nameće se usporedba s drugim fundamentalnim djelom istoga autora,

koje, čini se, ima već istu sudbinu. »Pomoćne povijesne znanosti«, koje su do sad objavljene u četiri izdanja na tri jezika (Skopje 1966. i 1982., Kraljevo 1971. i Priština 1972.), ujedinjuju u jednom svesku sedam sustavno obrađenih disciplina. Ništa opsežnije i cjelovitije u nas nije napisano ni prije ni poslije. Nakon te knjige više nema smisla proširivati razradu svih tih znanosti u jednom svesku, nego preostaje krenuti u detaljniju obradu i zasebnu objavu svake od tih disciplina pojedinačno. Govoreći o neponovljivim djelima ne uzimamo sebi pravo na predviđanje djela koja će se pojaviti u budućnosti. Riječ je, zapravo, o tome da i za sinteze postoji određeno vrijeme nastanka, to jest da one ne smiju biti napisane ni prerano ni prekasno.

»Hrvatska historiografija do 1918.« nezaobilazno je djelo za temeljiti uvid u razvitak hrvatske historiografije i za planiranje znanstvenih istraživanja povijesti Hrvatske. Korisno će poslužiti ne samo znanstvenicima, studentima i gimnazijskim profesorima, nego i širem čitateljskom krugu, svakom kulturnom građaninu i rodoljubu, svim ljubiteljima starina i zanimljivog štiva.

Iako to nije posebno isticano, osjeća se da dr. Stjepan Antoljak osim znanja posjeduje i ništa manju ljubav prema piscima hrvatske povijesti. Kako bi se inače moglo protumačiti da je među inima pokušao oteti zaboravu i brojne ličnosti od kojih je ostao tek pokoji, često nedovršen, rukopis ili samo fragment? Time je iskazano poštovanje i svim nastojanjima onih koji su se na bilo koji način potrudili učiniti nešto za povijest svog naroda. Za žaliti je što je rukopis toga kapitalnog Antoljakova rada čekao na objavu kod izdavača punih 8 godina. Da je pravodobno objavljen, već bi uvelike koristio. Takva je bila sudbina naše kulture kojoj, nadamo se, dolaze bolji dani.

Andrej Čebotarev

CATHERINE WENDY BRACEWELL. *The Uskoks of Senj. Piracy, Banditry, and Holy War in the Sixteenth Century Adriatic.* Cornell University Press. Ithaca and London 1992.

Otkada je Alberto Fortis 1774. objavio u Mlecima »Viaggio in Dalmazia«, što je za ondašnje prilike vrlo brzo prevedeno na njemački (1776.) i francuski (1778.) (oba su prijevoda izdana u Bernu), naši Morlaci i s njima tijesno povezani uskoci postali su sastavni dio europske historiografske tradicije i književne inspiracije. Borbeni, patrijarhalni i junački narod »Ilira« pobudio je romantičarska raspoloženja, tako da je već 1788. objavljen, također u Mlecima, popularni roman grofice Rosenberg-Orsini, *Les Morlaques*, o običajima stanovnika jadranske obale. Stoga nije slučajno što su uskoci postali čestom temom i među stranim znanstvenicima, posebno u talijanskim povijesnim časopisima (ponajviše u *Nuovo archivio veneto*). Na tu dugu tradiciju nadovezuju se i neka najnovija inozemna djela. Tako je monografiju o Vlasima napisao T. J. Winniftrith (*The Vlachs — History of Balkan People*, 1987.), a sada se po-